

BARON DE MONTFORT OF ARMAND DE MOFFARTS? EEN RAADSEL UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE SINT-JANSBERG IN ZELEM ONTSLOTEN

De bezitsgeschiedenis van de Sint-Jansberg in Zelem is vrij goed gekend. In 2003 nog verscheen in dit tijdschrift een bijdrage van de hand van Erwin Das, dat een goed overzicht biedt van de opeenvolgende eigenaars in de jaren 1798-1928. Uit zijn bijdrage leren wij dat het domein met de kloostergebouwen, nadat het oude kartuizerklooster in 1796 door de Franse Staat was aangeslagen, in 1798 verkocht werd aan de Hasseltse opkoper van *zwart goed* Pierre de Libotton, en dat het vervolgens in het bezit kwam van Paul Gericke (1817), Hubert-François (1831) en Hubert-François-David Fischbach-Malacord (1862), Ferdinand del Marmol (1867), Xavier Thibaut (1883), Edmond Whettnall (1896), Paul Ablay (1914) en het *Comité voor beroepsopleiding* (1919) dat vanaf 1920 in de kasteelgebouwen van de Sint-Jansberg een ambachtsschool vestigde. Voor meer details zij verwezen naar het overigens uitstekende artikel dat hierover in 2003 verscheen¹.

Naast deze doorlopende lijst van bezitters, vermeldt de auteur van het aangehaalde overzichtsartikel ook dat er in menige publicatie over Zelem en de Sint-Jansberg melding wordt gemaakt van een zekere baron *de Montfort*, die ergens in het begin van de twintigste eeuw, voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, in het bezit geweest zou zijn van het kasteel op de Sint-Jansberg. In sommige publicaties is te lezen dat *de Montfort* het kasteel in 1896 samen met Edmond Whettnall kocht. Elders wordt gesignaleerd dat *de Montfort* het kasteel in 1914 bezat². De auteur van het overzichtsartikel geeft

¹ E. DAS, *De eigenaars en bewoners van de Sint-Jansberg te Zelem (1798-1928)*, in *Oost-Brabant*, 2004, 41, p. 113-125.

² De auteur van het artikel uit 2003 haalt onder meer de volgende werken aan: J. VRANCKEN, *Het oude Zelem. Het kartuizerklooster St.-Jansdal te Zelem*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, 1964, p. 383-392; F. HENDRICKX (red.), *De kartuizers en hun klooster te Zelem, (Diestsche Cronycke, 7)*, Diest, 1984, 310 p. en de onuitgegeven studie van I. ROOSEN, *Bouwhistorische studie van de kapel van het voormalige kartuizerklooster 'Sint-Jansdal' te Zelem (Halen)*, 1999, 32 p. Ook in het werk van C. DE MAEGD (red.), *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Limburg. Deel I: Gingelom, Halen, Herk-de-Stad*,

aan dat niet alles wat er eerder over de Montfort en de Sint-Jansberg gepubliceerd werd klopt: «*De (vroegere) auteurs spreken elkaar onderling tegen wat het tijdstip (van het eigendom van de Montfort) betreft, en voeren ook geen bewijs aan voor hun stelling*», zo schrijft hij. Aangezien hij zelf in de bronnen geen aanduidingen kan vinden voor het bestaan van een eigenaar van de Sint-Jansberg met die naam, besluit hij terecht «*Volgens onze eigen opzoekingen is er echter nooit een baron de Montfort eigenaar geweest van het Sint-Jansbergkasteel te Zelem*». De auteur blijft echter voorzichtig en gaat voort «*tenzij deze edelman het kasteel zou gekocht hebben van Xavier Thibaut en korte tijd nadien opnieuw verkocht aan baron Whettnall zonder er zelf ooit verbleven te hebben*»³.

Om de rol van de mysterieuze baron *de Montfort* in de geschiedenis van de Sint-Jansberg op te klaren, moeten twee stappen gezet worden. Eerst en vooral moet uitgezocht worden wie de man in kwestie was, en vervolgens moet uitgezocht worden of hij inderdaad bezitter geweest is van het domein of dat hij eventueel in een andere hoedanigheid een rol gespeeld heeft in de geschiedenis van het oude kartuizerklooster.

Wie de gekende standaardwerken over de Belgische adel in de negentiende en twintigste eeuw raadpleegt, men denke aan de *Etat présent de la noblesse belge*, zal vergeefs naar een adellijke familie *de Montfort* zoeken. In het *Wapenboek van de Belgische adel* wordt wel een baron Charles de Montfort vermeld, die in 1588 aan het hof van Filips II in Madrid verbonden was, en daar geridderd werd, en de adelsverheffing door koning Filips IV van Spanje van Jean de Montfort, muntmeester-generaal en intendant van het paleis in Brussel⁴. Enig verband met de Sint-Jansberg blijkt hieruit niet. Hier moet een andere weg gevolgd worden. Aangezien *de Montfort* in verband gebracht wordt met Edmond Whettnall, en aangezien hij in de Sint-Jansberg gesitueerd wordt tussen de periode waarin het domein in diens bezit was en de periode waarin zijn schoonzoon Paul Ablay het kasteel bezat, ligt het voor de hand om uit te zoeken

Nieuwerkerken en Sint-Truiden, (M&L Cahier, 8), Brussel, 2003, p. 80 wordt baron *de Montfort* opgevoerd.

³ E. DAS, p. 119-120.

⁴ L. DUERLOO, P. JANSSENS, *Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw*, Brussel, 1992, 4 delen.

of de familiegeschiedenis van baron Whettnall op dit vlak enige opheldering kan bieden.

Edmond Whettnall was een zoon van Charles Whettnall (1811-1882) en van Laure Travers (1812-1895). Charles Whettnall was in 1811 in Londen geboren, naar België uitgeweken en hier in 1833 gehuwd met Laure Travers. Van haar ouders erfde het koppel onder meer het kasteel van Nieuwenhoven bij Sint-Truiden. Charles Whettnall liet het achttiende-eeuwse landhuis, dat destijds als verblijf gediend had voor de abten van de Sint-Truider benedictijnerabdij, verbouwen tot een imposant kasteel in Engelse neogotische stijl. In het huwelijk Whettnall-Travers werden vier kinderen geboren: Marguerite (1837-1891), die in 1863 huwde met Raymond Cornet d'Elzies de Peissant (1838-1906); Edouard (1839-1903), die ongehuwd bleef en in diplomatieke dienst ging; Edmond (1843-1913), waarover zodadelijk meer; en Marie-Louise (1849-1902), die in 1873 huwde met Armand de Moffarts (1849-1933).

Edmond Whettnall huwde in 1866 met Nathalie d'Oultremont (1842-1870). Hoewel zijn echtgenote al in het vierde jaar van hun huwelijk overleed, was het koppel toch al verblijd met drie dochters. De oudste, Jeanne (1867-1868), overleed op 1 mei 1868, daags voor haar eerste verjaardag. Op 31 augustus 1868 werd Isabelle (1868-1901) geboren. Zij huwde in 1893 met de van Antwerpen afkomstige Charles Ullens (1854-1908). Mathilde (1870-1931) was de jongste dochter van Edmond Whettnall en Nathalie d'Oultremont. Zij huwde in 1892 met Paul Ablay (1858-1937). Edmond Whettnall overleed op 28 maart 1913⁵.

Een baron *de Montfort* komt in de familie van Edmond Whettnall niet voor, maar het is niet ondenkbaar dat de naam van zijn schoonbroer, baron Armand de Moffarts, ooit onduidelijk geschreven werd, en vervolgens door iemand die niet met de familiegeschiedenis vertrouwd was, als *de Montfort* gelezen werd. Laat ons nu nagaan welke rol Armand de Moffarts of de onbekende baron *de Montfort* ooit speelden in de geschiedenis van de Sint-Jansberg.

De voornaamste bronnen voor de bezitsgeschiedenis van Sint-Jansberg aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw zijn de verkoopakten van het domein uit 1896 en

⁵ *Etat présent de la noblesse belge, Wah-Wig*, Brussel, 2001, p. 188-189.

uit 1914. In 1896 kocht Edmond Whettnall het goed, en in 1914 verkochten zijn erfgenamen het kasteel aan Paul Ablay en zijn echtgenote Mathilde Whettnall.

De akte waarin de verkoop van het domein door de echtgenoten Thibaut-Eloin aan Edmond Whettnall beschreven werd, werd op 27 juli 1896 verleden voor notaris Jean-Henri-Eugène de Booseré in Halen⁶. Zij leert ons dat het mevrouw Thibaut was, Elvire Eloin, die het kasteel bezat en het aan Edmond Whettnall verkocht. Als gehuwde vrouw was de tussenkomst van haar echtgenoot echter noodzakelijk om de verkoop rechtsgeldig te laten geschieden. Wellicht is het daarom dat er in de literatuur tot nu toe van uit gegaan werd dat hij ook de eigenaar was. Het verkochte goed werd in de akte beschreven als *une propriété composée du château, appelé château de Mont-Saint-Jean, avec chapelle, serres, remises, écuries, étables, granges, jaardin d'agrément, jaardin potager, parc, pelouces, verger, terres, bois, chemins, avenues, puits artésien, maison de jaardinier avec annexes, le pré dit Jansbemden ainsi qu'une ferme avec tous bâtiments, annexes, jaardin, prairie et terres*, alles aaneensluitend gelegen op de Sint-Jansberg, Steenberg, Kaleberg en Eksterhoek in Zelem. Voorts was ook een bos van dertien aren en zestig centiaren in de verkoop begrepen, hetgeen de oppervlakte van het geheel op circa 58 hectaren, 47 aren en 9 centiaren bracht. Bij de akte werd een grondplan van de hand van de Meldertse landmeter Van Noppen gevoegd, zodat er over het onderwerp van de koop geen onduidelijkheid meer kon bestaan. Voorts geeft de akte een precies relaas van de wijze waarop mevrouw Thibaut in het bezit van deze goederen was gekomen. Samenvattend komt dit er op neer dat zij het grootste deel van het verkochte goed, waaronder de kasteelgebouwen, op 16 juni 1883 gekocht had van Ferdinand-Eugène Delmarmol. In de jaren daarna had zij nog enkele stukken land bijgekocht om van het domein een mooier geheel te maken. Delmarmol had het domein zelf op 15 december 1866 voor het grootste deel gekocht van Hubert-David Fischbach-Malacord, en voorts gedeeltelijk van Marie-Thérèse-Bernardine Fischbach. Hubert-David Fischbach-Malacord had het domein in 1862 geërfd van zijn oom Hubert-François Fischbach-Malacord, die hem als zijn zoon

⁶ Rijksarchief Hasselt, *Verzameling minutenregisters van notarissen*, nr. 1153; *Archief van het hypotheekkantoor van Hasselt. Serie 0000*, nr. 2609, f° 71-74.

geadopteerd had⁷. Edmond Whettnall kocht het geheel voor 155.000 frank. De inhoud van deze akte komt vrij goed overeen met de eigendomsgeschiedenis van het domein zoals die tot nu toe werd gepubliceerd. Wel is het dus blijkbaar zo dat niet Xavier Thibaut, maar wel zijn echtgenote Elvire Elion eigenares van het domein was, en dat Delmarmol het domein in december 1866 verwierf, en niet in 1867 zoals tot nu toe werd aangenomen.

Nu wij weten hoe Edmond Whettnall de Sint-Jansberg verworven heeft, en dat er alleszins tussen de familie Thibaut-Elion en Edmond Whettnall geen baron *de Montfort* te signaleren valt, zullen we de akte waarin de verkoop van het domein door zijn erfgenamen wordt beschreven, nader analyseren. Deze akte werd op 27 mei 1914 voor notaris Lucien Wauters in Luik verleden⁸.

De situatie was toen gecompliceerder dan in 1896, omdat het domein in de lente van 1914 niet in het bezit was van één eigenaar die het verkocht, maar wel in het onverdeeld bezit van de erfgenamen van Edmond Whettnall. Gelukkig geeft de akte een gedetailleerd overzicht van het aandeel van de verschillende erfgenamen in het onverdeelde domein. Hoewel Whettnall het domein in zijn testament van 29 juli 1912 expliciet aan zijn drie kleinzonen Antoine, Jean en Edouard Ullens had toebedeeld, hadden dezen met hun voogd en na overleg van de familieraad⁹ op 9 april 1913, van hun alleenrecht afgezien en het domein weer in het geheel van de erfenis ingebracht. Daardoor was het op het moment van de verkoop voor de helft in het bezit van hun tante Mathilde Whettnall en voor de andere helft van Antoine (geboren in 1895), Jean (1897) en Edouard (1898) Ullens. Op 22 januari 1914 had de familieraad besloten om het kasteel en het domein van Sint-Jansberg openbaar te verkopen. Tegelijkertijd zou ook een woning op een perceel met een oppervlakte van 16,5 aren aan de Kalebergstraat in Zelem openbaar verkocht worden. Deze woning maakte geen deel

⁷ Meer over deze personen in het artikel dat E. Das in 2003 in dit tijdschrift publiceerde. Zie voetnoot 1.

⁸ Rijksarchief Hasselt, *Archief van het hypotheekkantoor van Hasselt. Overdracht 2000*, nr. 807.

⁹ De familieraad was samengesteld uit hun voogd en oom Alphonse Ullens, hun tante Marie Ullens en hun neef Joseph Ullens voor de familie langs vaders zijde, en hun oom Paul Ablay, hun grootoom Armand de Moffarts en hun neef Louis Cornet de Peissant voor de familie langs moeders zijde. De raad vergaderde onder voorzitterschap van de vrederechter van Ekeren.

uit van de onverdeeldheid, maar zij was in het bezit van de drie wezen die haar van hun ouders geërfd hadden. Zij werd samen met het kasteeldomein verkocht omdat zij door het domein omsloten werd.

L'abbé Baron Carlos de Moffarts, Révérend Doyen de Spa, le Baron Etienne de Moffarts et la Baronne Etienne de Moffarts née Baronne de Moffarts, la Baronne Paulo de Moffarts, la Baronne Eugène de Moffarts ;

Le Baron Gérard de Moffarts, sous-lieutenant de réserve de cavalerie et la Baronne Gérard de Moffarts, le Baron et la Baronne Georges de Moffarts, le Baron et la Baronne Antoine de Moffarts ; la Baronne Marie-Henriette de Moffarts, le Baron Hubert de Moffarts, le Baron Armand de Moffarts, la Baronne Marguerite-Marie de Moffarts, la Baronne Marie-Louise de Moffarts, le Baron André de Moffarts ;

La baronne Béatrice de Moffarts, le baron Réginald de Moffarts ; le baron Etienne de Moffarts, le baron Jacques de Moffarts, le baron Charles de Moffarts, la baronne Françoise de Moffarts ;

Le baron et la baronne Henri de Moffarts d'Houchenée, le baron et la baronne Jean de Moffarts d'Houchenée et leurs enfants, le baron et la baronne François de Moffarts d'Houchenée et leurs enfants ; la Comtesse Cornet d'Elzius de Peissant et ses enfants, le Comte et la Comtesse Cornet d'Elzius de Peissant et leurs enfants, les enfants du Comte et de la Comtesse Joseph de Brouhoven de Bergeyck, le Comte et la Comtesse Etienne Cornet d'Elzius de Peissant et leurs enfants, l'abbé Comte Benoît Cornet d'Elzius de Peissant, Révérend Curé de Saint Antoine à Etterbeek, le Comte Charles Cornet d'Elzius de Peissant et ses enfants, la Comtesse Elisabeth Cornet d'Elzius de Peissant, Religieuse des Filles de la Charité, le Comte et la Comtesse Charles de Brouhoven de Bergeyck et leurs enfants, le Comte et la Comtesse Christian de Goussencourt et leur fils, le Comte et la Comtesse Raoul de Bourcet de la Saigne et leurs enfants ; le Lieutenant-Colonel Ablay ; les enfants de Monsieur et Madame Charles Ullens de Schooten,

Ont l'honneur de vous faire part de la perte douloureuse qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

MARIE-ARMAND-EDMOND

BARON DE MOFFARTS

veuf de la Baronne Marie WHETTALL

leur père, beau-père, grand-père, arrière grand-père, oncle et grand-oncle bien-aimé, né à HOUCHEENÉE, le 11 Octobre 1819 et y pieusement décédé le 4 Décembre 1933, muni des Sacraments de Notre Mère la Sainte Eglise.

Les obsèques solennelles, suivies de l'inhumation dans le caveau de la famille, seront célébrées en l'Eglise de **Tavier**, le **Samedi 9 Décembre, à 11 heures.**

Un service sera célébré en l'Eglise de Melveren (Saint-Trond), le Mardi 12 Décembre, à 11 h.

Un service de reconnaissance de la part des fermiers et du personnel, sera chanté en l'Eglise de Tavier, le Lundi 11 Décembre, à 10 heures.

PRIEZ POUR LUI

Ni fleurs ni couronnes.

Château d'HOUCHEENÉE (TAVIER), le 4 Décembre 1933.

O u f f e t — Imp. P. Genon. — Tél. 82.

Bij de afhandeling van de verkoop werd Mathilde Whettnall vertegenwoordigd door haar echtgenoot Paul Ablay. Aangezien de drie broers Ullens in 1914 nog minderjarig waren, werden zij vertegenwoordigd door hun voogd (*tuteur datif* genoemd in de akte) en oom Alphonse Ullens – uit de familie langs vaders zijde – en door hun toeziende voogd (*subrogé tuteur*) – uit de familie langs moeders zijde. Hun eigenlijke toeziende voogd was Paul Ablay, maar aangezien deze zelf plannen had om Sint-Jansberg te kopen, en er dus tegenstrijdigheid van belangen zou ontstaan tussen hem en zijn neven, werd in deze zaak hun grootoom Armand de Moffarts op 9 april 1913 door de familieraad tot hun toeziende voogd *ad hoc* aangesteld.

Het domein dat in 1914 verkocht werd was iets groter dan in 1896. Het ging nu om een totaal van 59 hectaren, 62 aren en 85 centiaren. Het verschil is te verklaren doordat Edmond Whettnall in 1905 en in 1908 nog iets meer dan een hectare land in de omgeving had bijgekocht van Xavier Thibaut en diens kinderen.

De openbare verkoop gebeurde op twee zitdagen. Op de eerste zitdag, op 24 april, bedroeg het hoogste bod voor het kasteeldomein 145.000 frank, en voor het huis aan de Kalebergstraat 2.500 frank. Het was twee keer Paul Ablay die namens zijn echtgenote het hoogste bod had uitgebracht. Twee weken later, op 8 mei, werd het kasteeldomein definitief aan Paul Ablay voor zijn echtgenote toegewezen voor 179.000 frank, en het huis aan de Kalebergstraat voor 2.500 frank.

In verband met de vraag naar de juiste identiteit en de rol van de mysterieuze baron *de Montfort* in de geschiedenis van Sint-Jansberg ligt het antwoord nu voor de hand. Er was ook in 1914 geen baron *de Montfort* die het kasteel verkocht. Baron Armand de Moffarts daarentegen was als toeziend voogd van de kleinkinderen van Edmond Whettnall wel betrokken bij de verkoop van het domein. Wellicht is zijn naam ooit door een vroegere auteur verkeerd gelezen of verkeerd weergegeven, en vervolgens door opeenvolgende auteurs, vertrouwend op de autoriteit van de traditie, ten onrechte overgenomen.

Rombout NIJSSEN